

Demokracja (greck.), „ludowładztwo“, oznacza zarówno formę ustroju państwowego, jak polityczny kierunek partyjny. Jako forma ustroju jest przeciwieństwem monarchji, jako-

Z DZIEJÓW POJEĆ SPOŁECZNO- -POLITYCZNYCH W POLSCE XVIII–XX WIEK

Burżuazja (franc.), mieszczaństwo, zwłaszcza zamożne jego warstwy, w przeciwieństwie do ludu, warstw nieposiadających; określenie uży-

federalizm, ustrój państwa, którego członki, jednostki związkowe (stany, kraje, republiki, kantony, prowincje) dysponują szerszą lub węższą samodzielnością w sprawowaniu władzy wykonaw-

stany w dawnej Polsce, grupy ludzi o odrębnych uprawnieniach istniały w Polsce od początków jej państwowości. Powstawanie instytucji przedstawicielskich (co stanowi jeden

LIBERTÉ n. f. (lat. *libertas*). Etat, cond n'est pas la propriété d'un maître : *Rendre un esclave. Sous la féodalité, les serfs pouva leur LIBERTÉ.* || Etat de qui ne subit pas la étrangère : *Combattre pour la LIBERTÉ.* L'

nacjonalizm, ideologia, a także postawa społ.-polit., u której podstaw leży przekonanie o nadrzędnej roli narodu definiowanego jako wspólnota moralno-duchowa, będąca wytworem

postęp *m IV, D. -u, Ms. ~ęcie 1.* «proces następowania zmian wykazujących zmierzanie ku stanowi coraz lepszemu; rozwój, polepszanie się, doskonalenie się»: Był nieprzejednanym wrogiem wszelkiego wstecznictwa, był gorącym zwolen-

Wolność, w rozumieniu *c o d z i e n n e m* jest to stan niezależności od zewnętrznego przymusu. W polityce oznacza niezależność pań-

Państwo, zjednoczenie ludzi pod wspólną najwyższą władzą. Do istoty nowoczesnego p. należą: *t e r y t o r j u m, o b y w a t e l e* oraz

n i e p o d l e g ł o ś ć *z V b l m 1.* «niezależność jednego państwa (narodu) od innych państw w sprawach wewnętrznych i stosunkach zewnętrznych

Język. Językiem nazywamy specyficzny sposób wyrażania się poszczególnej osoby lub wszelkiego rodzaju zbiorowiska ludzkiego (rodzina,

z a c o f a n i e n I 1. «opóźnienie w rozwoju społecznym; wrogość względem postępu, wstecznictwo, obskurantyzm»: [PRL] zapewnia rozwój

n o w o c z e s n o ś ć z V b l m r z e c z. od nowoczesny: Wskaźnikiem produkcji stali określa się stopień nowoczesności państwa. BRAND. M. *Pocz. 11.* Dom, w którym mieszka, wygląda jak <http://rciñ.org.pl> nowoczesności. *Gov. Rais. I. 93.*

Z DZIEJÓW POJĘĆ
SPOŁECZNO-
-POLITYCZNYCH
W POLSCE
XVIII–XX WIEK

Z DZIEJÓW POJEĆ
SPOŁECZNO-
-POLITYCZNYCH
W POLSCE
XVIII–XX WIEK

REDAKCJA NAUKOWA
MACIEJ JANOWSKI

INSTYTUT HISTORII PAN
WYDAWNICTWO NERITON
WARSZAWA 2019

Recenzenci

Dr hab. Grzegorz Bąbiak, prof. UW

Dr hab. Marcin Filipowicz

Tłumaczenie

z jęz. angielskiego Natalia Kłopotek

z jęz. ukraińskiego Andrij Saweneć

Redakcja, korekta i indeks

Witold Grzechnik

Opracowanie graficzne i projekt okładki

Karol Górski

© Copyright by Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

© Copyright by Wydawnictwo Neriton

ISBN IH PAN 978-83-65880-75-8

ISBN NERITON 978-83-66018-53-2

Publikacja dofinansowana przez Narodowe Centrum Nauki, nr rej. 2015/19/B/HS3/03737

Wydanie I, Warszawa 2019

Instytut Historii PAN

Rynek Starego Miasta 29/31

00-272 Warszawa

tel. 22 831-02-61 w. 44

www.ihpan.edu.pl

wydawnictwo@ihpan.edu.pl

Wydawnictwo Neriton

Rynek Starego Miasta 29/31

00-272 Warszawa

tel. 22 831-02-61 w. 26

www.neriton.pl

neriton@ihpan.edu.pl

Nakład 400 egzemplarzy

Druk i oprawa

Fabryka Druku

Spis treści

Wstęp (<i>Maciej Janowski</i>)	7
--	---

Część 1

Język i komunikacja

<i>Marek Gensler</i> , Słowa czy byty? Z historii sporu o status pojęć ogólnych . .	29
<i>Marcin Jarząbek</i> , Pojęcie „czystości” języka i „słowa zbyteczne” – przypadek polski XVIII–XX wieku	43
<i>Piotr Kuligowski</i> , Mechanizmy zmienności pojęć w dyskursie politycznym Wielkiej Emigracji	77
<i>Mikołaj Getka-Kenig</i> , Sztuki wizualne a język polityki – przypadek pojęcia Polski w okresie zaborów	97
<i>Łukasz Sommer</i> , Od kiedy polski jest „językiem”? Kilka uwag o języku jako pojęciu historycznym	121

Część 2

Idee

<i>Maciej Górny</i> , Federacja i terminy pokrewne w historii polskiej myśli politycznej od lat osiemdziesiątych XX wieku	143
<i>Wiktor Marzec</i> , Pojęcia na ulicach. Demokratyzacja i polityzacja pojęć w okresie rewolucji 1905 roku	163
<i>Grzegorz Krzywiac</i> , Czekając na polskiego Mussoliniego. Pojęcia i konteksty „faszyzmu” we wczesnym dyskursie politycznym polskiej prawicy. Rekonesans (1922–1926)	187

<i>Piotr Wciślik</i> , Dysydencka krytyka społeczna w okresie transformacji: przypadek <i>homo sovieticus</i>	223
---	-----

Część 3

Ludzie, klasy, narody

<i>Joanna Nalewajko-Kulik</i> , Żyd jaki jest, każdy widzi. Próba spojrzenia na pojęcie Żyda w długim wieku XIX i lista problemów (nadal otwarta) . .	257
<i>Maciej Janowski</i> , Same problemy: jak nakreślić ewolucję pojęcia narodu od oświecenia do 1939 roku?	281
<i>Adam Kożuchowski</i> , Demoniczna pani B. Zarys dziejów pojęcia burżuazji w Polsce na tle europejskim	311
<i>Jurij Zazuliak</i> , „Niewola chłopska” i „poddaństwo”: konceptualizacja nowożytnego poddaństwa i zależności chłopów galicyjskich we wczesnym okresie rządów Habsburgów i jej polsko-litewskie implikacje	333
<i>Mariusz Kulik</i> , Wojsko, armia czy...? Odcienie znaczeń jednego pojęcia . . .	353

Część 4

Miejsca

<i>Kamil Śmiechowski</i> , Czy uwarunkowania lokalne mają wpływ na język społeczno-polityczny? Na przykładzie pojęcia inteligencji w prasie łódzkiej do połowy XX wieku	373
<i>Aleksander Łupienko</i> , Hasło „miasto” w dyskursach XIX wieku: kształtowanie materiału językowego	395
<i>Roman Hołyk</i> , Leksykon ideologiczny galicyjskich Ukraińców w XIX – na początku XX wieku: zasady metodologiczne i podstawowe kategorie	427
Spis ilustracji	453
Indeks osób	454

Spis ilustracji

1. Józef Peszka, <i>Alegoria Napoleona</i> , olej na płótnie (cyfrowe MNW)	102
2. Michał Stachowicz, projekt transparentu (?), rysunek (Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu)	104
3. Michał Stachowicz, projekt transparentu (?), rysunek (Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie)	105
4. Kazimierz Wojniakowski, projekt transparentu (cyfrowe MNW)	106
5. Józef Peszka, <i>Polska składająca hołd Aleksandrowi I</i> , rysunek (Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu)	107
6. Nicola Monti, <i>Portret Aleksandra I</i> , olej na płótnie (cyfrowe MNW)	108
7. Julian Maszyński, <i>Alegoria Polski</i> , olej na płótnie (Polona)	111
8. Artur Grottger, <i>Obraz symboliczny Polski</i> , grafika (Polona)	113
9. Jacek Malczewski, <i>Ojczyzna</i> , olej na płótnie (Polona)	115
10. Jan Styka, <i>Polonia</i> , olej na płótnie (Polona)	116
11. Witold Wojtkiewicz, <i>Zerwane kajdany</i> , grafika (cyfrowe MNW)	118

Książka, na którą składają się teksty siedemnastu badaczy z różnych dziedzin i ośrodków naukowych, jest przedsięwzięciem ambitnym i rzadkim w polskiej historiografii. Szczupłość krajowych wzorców skłaniała do uwzględnienia szerszych kontekstów zachodnioeuropejskich, a złożoność problematyki wymuszała interdyscyplinarne podejście i spojrzenie również z perspektywy językoznawczej. Tom jest zjawiskiem nowatorskim nie tylko pod względem tematyki, ale również metodologii badawczej.

Dr hab. Grzegorz P. Bąbiak (Uniwersytet Warszawski)

Armja. Pod tem określeniem rozumie się całą siłę zbrojną jakiegoś państwa. Oprócz tego słowo armja oznacza większe zastępy wojska, różne co do ilości i składu, które podlegają jednolitemu dowództwu, służą do specjalnych celów i operacyj wojennych. Taka armja albo oznaczona jest liczbami, jak to było w użyciu podczas wojny światowej, albo też nazywana

ziemiaństwo. grupa właścicieli ziemskich pochodzenia szlacheckiego, określana tym mianem od 1. poł. XIX w. W końcu XVIII w. szlachta stanowiła na ziemiach pol. ok. 8% społeczeństwa, dysponując jako jedyna grupa społ. pełnią praw polit. Od rozbiorów Polski polit. rola z. słabła wraz z utratą

socjalizm w Europie Środkowo-Wschodniej. 1) myśl społ. i ideologia wywodząca się z koncepcji zachodnioeur. socjalistów utopijnych pocz. XIX w., przetworzona w wielostronny system poglądów w 2. poł. XIX w. m.in. za sprawą K. Marksa

Modern Modernität, Moderne

I. Einleitung. 1. Zur Lage der Forschung. 2. Vorbemerkungen zu Theorie und Methode. II. 1. Verwendungen des Wortes 'modernus' im Mittelalter. 2. Die Gegenwart im zyklischen Geschichtsbild der Renaissance. III. 1. Das Gegenwartsbewußtsein der Aufklärer als erster Schritt zur Loslösung der Modernität vom Vorbild der Antike. 2. Geschichtsphilosophische Reflexion und ihre Umsetzung in der romantischen Bestimmung der „modernen Zeit“. IV. 1. Die Verengung des Modernen zur „Zeitbewegung“ im europäischen Vormärz. 2. Kritik und Entwicklung des neuen Gegenwartsbewußtseins nach 1850. V. 1. Die Moderne als Programm um die Jahrhundertwende. 2. Das Modernitätsbewußtsein des 20. Jahrhunderts als Imperativ des Wandels. VI. Ansätze zu sozialgeschichtlichen Folgerungen.

Miasta i mieszczaństwo. W narodzie tak rdzennie słowiańskim i rolniczo-leśnym, jak polski, kultura miejska południowej i

robotnicy (proletariat), klasa społ. grupująca ludzi utrzymujących się ze sprzedaży siły roboczej, jedna z gł. grup społeczeństwa kapitalist., kreowana na klasę rządzącą w systemach tzw. realnego socjalizmu. R. pracowali w manufakturach i pierwszych fabrykach, wykonując proste prace fizyczne. R. jako klasa wystąpili w dobie rewolucji przem. na zach. Europy

<http://rcin.org.pl>

ISBN 978-83-66018-53-2

